

Egy magyar humanista.

— Maximilianus Transylvanus. —

Meghalt Mátyás király, — de azért nem lett oda a humanismus. A Maecenásoknak száma fogyott ugyan vele, de növekedett azoké, a kik pártfogásra számítottak. Annyi latinúl és görögül elpöngött ízetlen bókot sohasem hallott még a világ (ne nostris quidem temporibus), mint a humanismus századában, a renaissance hajnalán.

Akkor nemcsak a művészek, hanem a költők is „széles e világ” volt a hazája. A mit a Landsknechtek fegyverrel műveltek, azt tették az írók, tudósok a tollal. Árulták szolgálataikat s oda mentek, a hol jobban megfizették őket. Ha rajongtak Rómáért, rajongtak annak még kapzsiségéért is. A jelszó megint az lett, hogy „Róma eladó, csak legyen, a ki megvegye.”

Külföldre vitte ki a fiatal embert a sokféle egyetem látogatásának szokása; s azután gyakran kintartotta az a másik szokás, hogy a szereplő államok még szinte kedvvel fogadtak zsoldba külföldi katonákat és hivatalkeresőket, mert jobban számíthattak hűségükre, odaadásukra.

Innen van, hogy az ilyen külföldre vetődött emberek nevökön kívül néha alig tartottak meg egyebet hazájok ajándékaiból s „rút idegent cserélve” meghaltak a nélkül, hogy nemzetöknek szolgálatot tehettek volna. Tehetségök, lángeszök legfeljebb csak egy kis viszszaható fényt vetett az elhagyott hazára.

Közéjük tartozik az a humanista is, kinek életéről s működéséről kívánok szólni.

Maximilianus Transylvanus nagy barátja volt a klasszikus irodalomnak s latin nyelven ő maga is több munkát írt és nyomtatott ki. Ez lehetett az oka, hogy — a humanisták szokása szerint — egyszerű nevét klasszikusabb hangzásúval cserélte föl. A hogy *Re-*

giomantanus lett Müller Jánosból, a königsbergi származású nagy matematikusból és *Janus Pannonius* Cesinge, vagy Csezmiczei Jánosból, ki Homéroszt latinra fordította, úgy lett belőle is *Maximilianus Transylvanus* az által, hogy vagy egyszerűen lefordította családjá nevét, vagy pedig származása helyéről nevezte el magát, a mi a leggyakoribb eset. Van, ¹⁾ a ki Erdélyi Miksának, van, ²⁾ a ki Max Siebenbürgernek ³⁾ mondja őt, sőt olyan is elég ⁴⁾, a ki egynek tartja a németalföldi Maximilian Zevenberghenel; ⁵⁾ azzal, kihez 1519-ben Ursinus Velius is költeményt írt, Berghen Miksának, Zevenbergh urának nevezvén őt. ⁶⁾

Azok a belga tudósok azonban, kik Zevenbergből származtak, Septimontius, vagy Sevensbergensis nevet használtak. ⁷⁾ Azok, a kik magyarországinak, de a Siebenbürger-családból valónak tartják, arra hivatkoznak, hogy Besztercebányáról Bécsbe is átszármazott ez a család. ⁸⁾ Siebenbürger Márton bécsi egyetemi tanárt I. Ferdinánd 1522-ben lefejeztette. ⁹⁾ Naplója ¹⁰⁾ azonban a legkisebb felvilágosítással sem szolgál Miksának eredetéről.

Erdélyi és Siebenbürger nevű család több is élt hazánkban; így hitták-e, vagy másképen a Miksaét, ez idő szerint nem tudjuk

¹⁾ *Bod*, M Athenás, 76. *Molnár*, Könyvesház, III. 554. ²⁾ *Kemény*, Tört. és Irod. Kalászatok, 115. ³⁾ *Denis*, Buchdruckergeschichte Wiens, 336 *Trausch*, Schriftsteller Lexikon, III. 408. *Teutsch* az erdélyi honismertető társ. Correspondenzblattjában, III. 84., 116. *Ranke*, Deutsche Gesch. im Zeitalter der Reformation, 6. kiadás, I. 242., 250., II. 88., a származás kérdésének érintése nélkül szól Zevenberghről. *Seivert* (Nachrichten von Siebenb. Gelehrten, 53.) s főkép *Baumgarten* (Gesch. Karls V.—I). *Kövig*, (Bibliothek, 816.) egyszerűen brüsszelinek mondja, mivel ott működött. ⁴⁾ *Bauch* Gusztáv, Caspar Ursinus Velius. *Ungar. Revue*, 1887., VII. 36. Ursin. an Maximilian von Zevenberghen. Bécs, 1520. január 1. V. ö. *Spiegel* Jakab Max. Zevenberghenhez, Schlettstadt, 1520. máj. 15. *Wimpfeling* „Medulla pragmat. sanctionis excerpta“ (*Schlettstadt*, 1520) előtt. *Ungar. Revue*, u.—o., a 13. sz. melléklet. Sevenbergen 1630-ban 3 főcsalád volt: a Strien, Berghen és Arenberg. (Laet. Belgii confederati republica. Lütich, 1630., 79. l.) — ⁵⁾ *Tiele* utrechti egyet. könyvtárnok a Századokban, 1887. 548 Vagy arra gondoljunk, hogy Erdély latin nevét a humanista író önkényesen vitte át Sevenbergre? Így sem valószínű a dolog, mert Sevenberget Septemmontesnak, mindenesetre helyesebben fordíthatták, mint Septemcastrának. ⁶⁾ *Hormayr*, Gesch. Wiens, X. 47., 156. *Denkwürdigkeiten* Wiens, I. 44. 45. *Urkundenbuch*. 179. sz. ⁷⁾ *Kemény*, id. h., 113—6. ⁸⁾ Bécsi cs. könyvtár 8134. sz. Dr. *Thallóczy* szíves tudósítása.

megmondani. Tudott ugyan németül; német vagy hollandiai azonban még sem volt; különben talán nem „a mi németjeinkhez“, hanem „hozzánk, németekhez“ hasonlítaná a Khína partjain lakó népfajt. ¹⁾ Apja ²⁾ magyar vitéz volt, ki utóbb a mohácsi csatában esett el. ³⁾

Míg azonban apja benmaradt a hazában s életét is adta érte — fia, Miksa, már ifjan kiment külföldre; valószínűleg azért, hogy valamely egyetemet látogathasson. 1490 táján született. ⁴⁾ A magyarországi humanistákkal élénk összeköttetésben álló s a magyar viszonyokkal sűrűn foglalkozó Lang Máté, gurki püspöknek, majd salzburgi érseknek, ⁵⁾ közeli rokonának pártfogásával kereste föl a külföldet, hol gyorsan haladt előre. 1511. májusában és szeptemberében Brüggéből az udvar ismételten futárul küldte VIII. Henrik angol királyhoz, ki 40, majd 10 shillinget ajándékozott neki. ⁶⁾ A következő évben (1512. febr. 24.) már Veronából írta le azt a szerencsétlenséget, mely átutazása idejében, februárban érte a tyroli Brixen

¹⁾ *Kropf* a Századokban, 1887., 546. Ugyanő azonban (1889., 53. l.) *Martyr* Péter 1514. évi levelében ezt a tételt: „Maximilianum juvenem Germanum tuum“ fiatal németnek hajlandó fordítani; holott „a te ifjú németedet“ helyett mindenestre helyesebb „a te ifjú testvéredet“ (rokonodat) mondani, ha nagy G-vel van is írva a Germanus. ²⁾ *Stevens* (Johann Schöner Professor of Mathematics at Nuremberg. — London, 1888., a bevezetés XXI. lapján.) azt állítja, hogy Maximilianus Transylvanus a Lang Máté bíbornok-érsek természetes fia lett volna. Ezt a föltevést megerősíteni látszik *Martyr* idézett levelének az a tetele, hogy „in filium advenientem Maximilianum juvenem Germanum tuum“ tekintette a Lang Máté által fogadott ifjat; de ez csak annyit jelenthet, hogy fia gyanánt bánt Miksával s nem azt, hogy fia is lett volna a bíbornoknak. S hogy nem is lehetett, lásd a köv. jegyzetet. ³⁾ Don Martin de Salinasnak, Ferdinánd spanyol követének Valladolidból 1527. márcz. 11. írt levele szerint a császár Bécsbe akarja küldeni egyik secretariusát, ki születésére nézve *erdélyi fiú*, Ferdinándnak alattvalója; apja a mohácsi csatában esett el. (*Gayangos*, Spanish Calendar, márcz. 11. Eredetije a madridi kir. tört. akademiában, C. Fl. f. 167. V^o.) *Kropf* megjegyzi (Századok, 1889., 54.), hogy Miksán kívül más erdélyi születésű secretariust a császár udvarában nem ismerünk. ⁴⁾ 1511. már mint futár ment Brüggéből Londonba (Századok, 1887., 547.), de még 1514. is ifjúnak nevezik. (*Martyr* említett levelében) Ekkor tehát nem lehetett több 24 évesnél. ⁵⁾ Életrajza *Ulmann*, Maximilian I. — I., 810. s köv. ⁶⁾ Egyszerűen Maximiliánnak írva: Rawdon *Brown*, Calendar of State Papers Henry VIII. 1511. Századok, 1887., 547.

Brixen városát. ¹⁾ Ebben Maximilianus Transylvanusnak nevezte magát.

Károly alig vette át Spanyolország kormányát, Németalföldről őt is magával vitte. 1517-ben még nem találjuk udvara személyzetében. 1519-ben azonban burgundiai *Alemann* Jánossal együtt a király titkárai, illetőleg a Grant Conseil tagjai közé tartozott. Urát, I. Károlyt, Németország rendei — mint ő mondja — 1519. június 27-én délelőtt 9 órakor ²⁾ császárrá választották. A trónra titokban szintén törekvő II. Lajos, mint cseh király, maga is reászavazott. A rendek követsége II. Frigyes rajnai pfalzgróf vezetése alatt csak 1519. novembernek végén érkezett a Barcellonához közel fekvő Molin del Reybe. ³⁾ E követség történetét egy 15 lapnyi füzetben, említett barátja részére, Maximilianus Transylvanus azonnal megírta és ki is nyomatta. ⁴⁾

Füzetét barátjának, a megjelenésben fontos dolgai miatt megakadályozott *Alemann* Jánosnak kérésére írta meg; udvariatlanság és izetlenség volna tőle, ha kívánságát megtagadná. Mert *Alemann* mindig oly szíves, mi több, kegyes volt vele szemben, hogy sohasem parancsolhatna neki olyast, mit teljesíteni ne sietne. Elmondja tehát a dolgokat a maguk rendjében.

A pfalzgróf harmadmagával érkezett. Nevében nov. 6. egyik társa *Wurmser* (Wurmser) Bernát tartotta az üdvözlő beszédet, mely nem felelt ugyan meg a tárgy nagyszerűségének, hanem mégis bizonyította azt a tiszteletet, hódolatot és engedelmisséget, melylyel az egész Németország viseltetik a császár iránt. ⁵⁾ Azután felolvasták

¹⁾ A bécsi cs. udv. könyvtár iratai közt. *Csontos* a Könyvszemlében, IX. 197. ²⁾ Max. Trans. alább említendő munkája 8. lapján ez időpontra teszi a választást; a többi forrás (maga *Baumgarten* is, I. 158.) jun. 28-ra. ³⁾ *Baumgarten* id. h. I. 299. *Kropf* a Századokban, 1889., 55. — *Kemény*, id. h. 114., Molendinum regiumot hibásan veszi egynek Mühlhausennel. ⁴⁾ Legatio ad sacratissimum ac inuictum Caesarem Dium Carolum semper Augustum etc. Regem Hispaniarum Catholicum, ab Reuerendissimis et illustrissimis Principibus sacri Romani Imperij electo-ribus: qua functus est illustrissimus princeps Federicus comes palatinus etc., in Molendino regio Die vltimo Nouembris. Anno M. D. XIX. (Czímképpel). 4r., számozatlan 15 lap. En a bécsi cs. és kir. udv. könyvtár (* 31. I. 74. jegyű) példányát használtam. *Kropf* szerint (id. h.) a British Museumban, *Baumgarten* (Gesch. Karls V.—I., 174.) a müncheni könyvtárban is van egy. ⁵⁾ Az aij levelen közli.

azt az okíratot, melylyel a német választók császárrá tették a „mi Károlyunk“-at. A német íratot latinra fordította, hogy ekként könynyebben érthesse meg a társa. ¹⁾ A beszéd után a császár közelebb hitta tanácsosait s velük röviden értekezve, a felelet megadását *Gattinara* Mercurius nagy kancellárra bízta. A felelet rögtönzött volt ugyan, de olyan talpraesett s érvekben olyan gazdag, hogy a dolog nagyszerűségét, minek megóvásában Max. Transylvanus már alig bízott, nemcsak megközelítette, hanem — mint hiszi — felül is múlta. Nagy lelkesedéssel írta le beszédét ²⁾; s hogy barátja kívánságának annálinkább megfeleljen, közli V. Károlynak Molin del Reyben 1519. nov. 6. kelt levelét is, melyben megköszöni a német választóknak, hogy őt császárrá és augustussá tették ³⁾ s végre X. *Leó* pápának Rómában aug. 16-án a császárhoz intézett üdvözlő sorait. ⁴⁾ Ezzel végződik a szárazon írt tudósítás, melynek alig lehetett egyéb célja, mint az, hogy ha a titkár egyik barátjához volt is intézve, az akkor divatos újságlevelek alakjában tájékoztassa a közönséget.

Ez időtájban történt, hogy Maximilianus Transylvanus feleségül vett egy *Haro* leányt. A Harók, kik az ó-castiliai Haro város grófjai voltak, Spanyolország legbüszkébb családai közé tartoztak s így az erdélyi ifjú egyszerre széles összeköttetésekre tett szert új hazájában. Feleségének, apósának nevét nem ismerjük: de ő maga is említi felesége nagybátyját, Haro Kristófot, kinek hajói egészen az Indiákig jártak s ki a leggazdagabb emberek közé tartozott, de portugál szolgálatban állott. Azonban épen 1519 körül meghasonlott a portugál királylal, visszatért Spanyolországba s ott azon volt, hogy a császárt újabb és nagyobb kereskedő-vállalatok megindítására buzdítsa. ⁵⁾

Maximilianus a molin-del-reyi ünnepek után Németországba s onnan Belgiumba is elkísérte urát; *Spinelli* angol ügyvivőnek *Wolsey* bíbornokhoz intézett levele szerint pl. 1520. szept. 12. a császárral együtt Brüsszelben, 1522. január 15. pedig Genfben tartózkodott, ⁶⁾

¹⁾ U. o. az 5-8. lapon. ²⁾ Responsiva Oratio clarissimi equitis Domini Mercurini de Gattinaria ex dominis Arbosij Caesa. & Catholice Maiestatis supremi Cancellarij, I. V. Doctoris extempore habita post praesentationem decreti electionis ³⁾ A 12-13. lapon. ⁴⁾ U. o. 13-15. Ezt, egyh. dologkról, néhány kézíratos, de a tárgyra nézve közönyös jegyzet követi a hécsi példányban. Közli ezt *Baumgarten* is (Geschichte Karls V. I. 172-4.) a britt muzeumból (Addenda, 28572. fol. 183.) Első közlését Zevenbergennek tulajdonítja s így nevezi továbbra is M. Transylvanust. — ⁵⁾ Max. Transylvanus (De Moluccis) maga mondja, hogy „Crisptophorus Haro frater soceri mei.“ ⁶⁾ *Kropf* a Szá-

ugyanazon év őszén azonban már Spanyolországban, Valladolidban volt. ¹⁾ Itt írta meg a föld első körülhajózásáról szóló nevezetes tudósítását, mely Magelhaens és d' Elcano utazásának egyik legbecse- sebb forrása. Maximilianus ugyanis, mint tudjuk, rokona volt Haro- nak, Magelhaens barátjának. Az ő révükön, de az udvarnál elfoglalt állásánál fogva is közvetlen értesüléseket szerzett a visszatérő Vic- toria-hajónak úgy kapitányától, mint matrózaitól s az ő értesítéseik alapján 1522. okt. 24. ²⁾ s így a hajó visszatérte (szept. 6.) után 48 nappal ³⁾ írta érdekes tudósítását a salzburgi érsekhez. ⁴⁾ Kétség- telen, hogy d' Elcano Sebestyén, a vállalat hazavezetője, vele már közölte úti naplójegyzeteit, melyeket a tudós világ egyébként csak 1563-ban s akkor is kivonatosan kezdett ösmerni. ⁵⁾ Haronak szin- tén sokat köszönt. A szerzőnek ez a gazdag rokona antwerpeni ke- reskedő volt, kinek hajói Lissabontól Indiáig, sőt Khináig is jár- tak. Magelhaensnak, jó barátjának megajánlotta eleinte az összes költségek fedezését; ⁶⁾ utóbb azonban, mikor mások is akartak osz- tozni a nagy nyereségben, a költségek ötödrészét tevő 4000 aranyat vállalta magára, ⁷⁾ a mi miatt a portugál udvar meg is nehezelt

zadokban, 1887., 548. Érdemes megjegyezni, hogy Maximilian von Zevenberghen, kit M. Transylvanusszal némelyek egynek vesznek, időközben 1521-ben elhúnyt. U. o. 1890., 661—2. és *Spinetti* Wolsey bíbornokhoz. Calendar of State Papers of Henry VIII., 1521. aug. 9. Ez azon Zevenberghen, kiről jeles művében Baum- garten mint Ulrik württembergi herczeg ellenfeléről, mint V. Károly németor- szági főkövetéről, mint Württemberg szigorú gubernatoráról, az ügyes diploma- tőről szól, ki rábírtta a német urakat, hogy ne Kölnben, hanem Aachenben ko- ronázzák meg V. Károlyt stb., a mi mind 1519—1520. közt történt. (I., 304—305., 310—15.). A császár 1520. okt. 29. tartotta nagyfényű bevonulását Kölnbe, s ezen jelen volt Zevenberghen is; az a vers azonban, melyet Transylvanus írt a konstanzi bevonulásról, arról az időről, 1548-ról szól, midőn az 1528. szüle- tett II. Fülöp is ott volt atyja kíséretében.

¹⁾ Ide Németalföldről Anglia felől visszatérve, aug. 27. érkezett Károly s azóta többször tartózkodott a városban. (*Baumgarten*, II. 136.) ²⁾ Vallisoleti die 24 Octobris 1522. A spanyol fordításban (*Navarrete*, *Collecion de los viajes*. 2. kiadás, Madrid, 1859. — IV., 284.) október 5-ike van datumul írva. ³⁾ M. Tran- sylvanus szerint „his diebus,” csak e napokban tért vissza az egyik hajó. ⁴⁾ Az említett spanyol fordítás (IV. 249.) szerint a cartagenai püspökhöz. ⁵⁾ Először kiadta *Ramusio*, *Navigazioni et Viaggi*. (Veleucze, 1563.) Teljesen csak Amoretti Károly adta ki (*Primo viaggio intorno al globo*. Milano, 1800, s francia fordításban Páris, 1801.) ⁶⁾ Max. Trans. itt idézett műve szerint. ⁷⁾ *Alvarez* Seb. tudósítása a portugál királyhoz. Közli *Navarrete*, id. h. IV. 155.

reá. Haro tehát teljes érdeklődéssel kísérte a vállalat sorsát, melyről helyesen is tájékoztathatta M. Transylvanust.

„E napokban tért vissza — mondja ez — az egyik hajó abból az ötből, melyet a császár, mikor a mult években (1519.) Augsburgban tartózkodott, az idegen s annyi századon át ösmeretlen világba küldött, hogy kikutassa azokat a szigeteket, a honnan a fűszerek származnak. Mert ha sokat hoznak is hozzánk a portugálok az arany Chersonnesusból, mely alatt Malakkát érthetjük, azokon az Indiákon azonban csakis bors terem. A többi, mint pl. a fahéj, szegfű, szerecsen- és muszkátdió, meg az annak héját tevő muszkátvirág Indiába a réges-régtől fogva csak nevek szerint ösmeretes szigetekről kerül, még pedig nem vasas, hanem csak pálmalevelekből font hajókon, melyeknek kerek vitorlaít palma-rostokból szövik. Az e fajta hajókat junkáknak nevezik s az ilyeneket csak a kedvező, vagy ellenséges szelekre bízzák. Nem csoda hát, hogy majdnem minden századbeli emberek előtt ismeretlenek maradtak. Mert akármit olvastunk is idáig a régi íróknál a fűszereknek ilyes természetű földről, vagy mesés volt valamennyi, vagy pedig messze járt az igazságtól; mivel azok a földek, a hol szerintük a fűszerek teremnek, azokhoz, a hol tudtunkkal teremnek, sokkal közelebb vannak, mint a mennyire mi vagyunk hozzájuk. Hogy másokról ne is szóljak, az egyébként igen jeles Herodotus azt mondja, hogy a fahéjat a madárfészkekben találják, hova a madarak, legkivált pedig a phoenix (melynek a fészket különben nem tudom, ki látta idáig) messzemessze vidékekről hordták. Plinius szerint pedig, a ki azt hitte, hogy ő már bizonyosabban tudja a dolgot, mivel már jóval előtte sok vidéket kikutattak Nagy Sándornak s másoknak hajói, Aethiópiában a barlanglakók földén terem. Pedig ma már tudjuk, hogy a fahéj nagyon messze terem Aethiópiától, főképen pedig a barlanglakóktól, vagyis a földalatti üregekben élőkétől.“

„A mieinknek, — folytatja — kik most tértek haza s kik semmit sem ösmertek kevésbbé Aethiópiánál, mielőtt ezeket a szigeteket fölfedezték s megint hazajöttek volna, körül kellett járniok az egész földet a hosszúság és szélesség legtöbb fokán keresztül. Mivel ez a hajózás olyan csudálatos és mivel sem előbb, sem a mi korunkban nemhogy vállalkoztak, de még csak nem is gondoltak ilyen útra, elhatároztam, hogy annak és az egész dolognak sorát a

mily igazán csak tehetem, leírom főtisztelendőséged számára. Gondom volt reá, hogy a hajóserég vezetője s a vele járt egyes matrózok mindenről a legszorgosabban értesítsenek. Jelentést tettek a császárnak és sok másnak is, annyiban híven és őszintén, hogy nem csak nem koholtak meséket, hanem még meg is czáfolták és megdöntötték beszédeikkel a régi írók mesés tudósításait is. Mert hát ki hinne manap egylábuakban, vagy árnyéklábuakban, arasznyi emberekben, törpékben s más efélékben, kik inkább beválnak csodáknak, mint embereknek?

Midőn a spanyolok az első délkörtől nyugatra s a portugálok keletre vitorlázván, annyi helyet kerestek, találtak és fedeztek föl a Baktérítőn túl s hajóink minden irányban bejárják a földet s mindezekről a szörnyekről közülok még senki sem mondhatott valami bizonyosat, — azokat a dolgokat mind mesés és vénasszonyos hazugságoknak kell tartanunk, miket egyetlen megbízható szerző sem igazol.“ De hogy el ne térjen a tárgytól ő, kinek most — mint mondja — az egész földet be kell járnia, átmegy tulajdonképeni földatára.

Mikor a spanyolok ezelőtt mintegy harmincz évvel nyugaton, a portugálok pedig keleten új és ismeretlen földeket kezdtek keresgélni, hogy egyik a másikat ne zavarja, VI. Sándor pápa a földet két részre osztotta fel, olykép, hogy a Hesperidák-szigeteitől, vagyis a Verdefoki-szigetektől 360 mfdel ¹⁾ nyugatra az éjszaki sarktól a déli sarkig terjedő vonal legyen a határ. A mit ettől keleten fölfedeznek, legyen a portugáloké; a nyugaton levők pedig a spanyoloké. Így történt, hogy a keleten délfelé evező portugálok igen terjedelmes szárazföldet, igen nagy szigeteket, megmérhetetlen aranyat és tömérdek gyöngyöt, most legutóbb pedig egy Tenostica nevű várost fedeztek föl, mely egy tóban a velenceiek módjára épült. A portugálok azonkívül túlléptek az egyenlítőn s a Baktérítőn; és fölfedeztek számos igen nagy szigetet, fölfedezték a Nilus forrásait s a barlanglakókat, azután az Arab- s a Perzsa-öböl előtt elhajózva, eljutottak az Indiai-öbölbe, a Ganges partjáig, a hol most a nagyke-

¹⁾ Ez az ú. n. leuca, vagyis gall mfd, mely 1500 lépést foglal magában. A tordesillasi szerződés (1494. jun. 7.) voltaképp 370 leguast említ. $16\frac{2}{3}$ leguas = 1°. V. ö. *Peschel*, *Gesch. der Erdkunde*, 391—4.

reskedésű kalikuti királyság fekszik. Onnan a most Zamatarának nevezett Taprobanát keresték föl. Ott, ugymond szerzőnk, a hová Ptolemaeus, Plinius és más földleírók helyezték Taprobanét, nincs most olyan sziget, a mit egynek lehetne venni azzal. Innen az Aranyos-Chersonesusba mentek, a hol most Malaccha nevű igen híres város áll, a kelet legnagyobb kikötője. Eljutottak azután egy nagy öbölhez, mely mellett a sinaiaknak a mi németjeinkhez hasonló fehér arcú s elég művelt népe lakik. Azt hiszik, hogy az ázsiai serek és sc. thák egészen odáig terjeszkednek.

Homályos hírek szállongtak arról, hogy keleten a portugálok idáig hatolván előre, már spanyol területet érintettek, mert Malaccha s a nagy öböl „a mi határainkhoz tartozik.“ Azonban ezt inkább csak mondták, mint hitték. Most négy éve a portugál *Magellán* Ferdinánd, ez a jeles férfiú, ki sok éven át, mint a portugál hajók parancsnoka, a Kelet összes vidékeit bejárta, megboszankodott királyára, mivel az ő iránta igen ridegnek mutatkozott; *Haro* Kristóf, M. Transylvanus apósának testvére, ki Lissabonból éppen azokkal a sinaiakkal, a keleten éveken át élénk kereskedést folytatott, mely nagy haszonnal járt, mivel a portugál király igazságtalanul bánt vele, szintén Spanyolországba vonúlt. Ez a két férfiú most bebizonyította a spanyol királynak, hogy nem elég világos, Malaccha a spanyolok vagy portugálok területéhez tartozik-e, mert a hosszúsági fokok dolgában nem olyan könnyű dolog eligazodni; másrészt pedig ösmeretes, hogy a nagy öböl s a sinai népe a spanyolok hajósterületéhez tartozik. Még bizonyosabb, hogy a Moluccok-szigeteit, melyeken mindenféle fűszer terem, a spanyolok nyugati területeiről is föl lehet keresni s hogy azokat a fűszereket könnyebben és kevesebb költséggel lehet hazaszállítani.

A hajós vállalatra az adott okot, hogy nyugatról a déli féltekén keletre evezzenek. A dolog nagyon bajosnak és hiábavalónak tűnt föl. Nem azért, mert csak kötve hitték, hogy a föld nyugatról keletfelé forog; hanem azért, mert haszontalannak látszott, hogy a böles természet, melyben mindenütt a legnagyobb tervszerűség mutatkozik, a keletet a nyugattól, részint tengerek, részint szárazföldek által úgy elválasztván, keletfelé szárazföldön vagy tengeren egyáltalán el lehet-e jutni? Mert nincs kikutatva még, hogy az a roppant terület, melyet szárazföldnek (terra firmának) neveznek, a nyugati

tengert elrekeszti-e a keletitől; tudjuk, hogy az a föld éjszokról dél felé tart, de nem tudjuk, hogy innen nyugatra kanyarodik-e. Ujabbban két területet találtak éjszakon; az egyiket a halaknak egy új fajáról *Baccalarok* földének nevezik,¹⁾ a másikat pedig *terra floridának*. Ha ezek ehhez a szárazföldhöz tartoznak, akkor semmiképen sem lehet nyugatról keletfelé menni, hacsak nincs ezen a szárazföldön keresztül valami szoros. Ilyet pedig idáig a legszorgalmasabb kutatások után sem találtak.²⁾ A portugálok keleti határain való előhaladást bizonytalannak és igen veszélyesnek vélték.

A császár s környezete tehát úgy találta, hogy a milyen nagy remények fűződnek ehhez a dologhoz, épen olyan nagy feladattal jár a valósítása. Magellan azonban késznek nyilatkozott az utazásra, (Haro) Kristóf pedig a költségek viselésére s a hajók felszerelésére, ha a császár nevében és pártfogása mellett szállhatnak hajóra. S mikor ehhez makacsul ragaszkodtak, maga a császár szereltetett föl öt hajót s ezeket Magellan parancsnokságára bízta. A nyert parancs szerint a szárazföld partjainak mentén dél felé kellett hajózniok, míg vagy a végére nem érnek annak a földnek, vagy valami szorost nem találnak rajta, melyen át a fűszeres Moluccokra juthatnak el.

Igy kelt útra Magellan öt hajóval 1519. aug. 10.³⁾

Ettől kezdve azután elbeszéli Magelhaens és Serrano (El-Cano Sebestyén) rendkívül nevezetes útját, körülbelül azokkal a részletekkel, a miket a földnek első körülhajózásáról még manap is tartalmaznak az utazások történetei. Mert ha legösmeretesebbnek s legfontosabbnak⁴⁾ tartják is manap *Pigafetta* Antal tudósítását⁵⁾ s ha becses tulajdonítanak a flotta egyik genuai hajókalauza elbeszélésének

¹⁾ *Bacalhaos*, vagyis a Tőkehalak szigetei név alatt a Lorenzo-öböl szigeteit nevezték. Floridát 1513. márcz. 27. fedezte föl Juan Ponce de Leon.

²⁾ *Wieser* (id. h. 53—54. l.) megjegyzi, hogy M. Transylvanus ezen leírása feltűnően megegyez *Leonardi da Vincinek* az éjszakamerikai területekre vonatkozó térképével, mely 1514—5. készülhetett (Mellékli III. sz. a.) ³⁾ T. i. Sevillából, a Guadalquiviren lefelé; mert az annak torkolatánál levő San Lucar de Barramedából voltaképen csak 1519. szept. 20. evezett ki a nyílt tengerre. ⁴⁾ *Vivien de St. Martin*, Histoire de la géographie. (Páris, 1873), 370. l. ⁵⁾ Három francia s egy olasz kézírata ösmeretes. Ez utóbbit 1800-ban *Armoredi* adta ki Milanoban (Primo viaggio intorno al globos) francziául Párisban 1801-ben (Premier voyage autour du monde, par le chevalier Pigafetta).

is, ¹⁾ annyi tény, hogy azok az értesítések csaknem korunkig csupán kéziratokban terjedtek el; ellenben M. Transylvanus füzete megjelenése után azonnal, új meg új kiadásokat ért ²⁾ és *Schöner János* abban a levelében, melyet 1523. végén *Streitberg* bambergi kanonokhoz intézett, ³⁾ nyíltan bevallja, hogy a Magelhaens útjára vonatkozó adatokat globusán M. Transylvanus füzete és egy német tudósítás nyomán dolgozta föl. ⁴⁾ Ez pedig annival fontosabb reánk nézve, mert Schöneré az első térkép, melyen magyarországi tudós, *Honter János*, már 1534-ben megjelent könyvében bemutatta Amerikát a magyar közönségnek. Csak az a baj, hogy Honter Schönernek nem az ezen levélben említett, hanem még 1515. készült térképét használta. ⁵⁾ Ezt aligha tette tudatlanságból; hanem inkább csak azért, mert az 1515. évi elavult térkép dűczait olcsóbban sze-

¹⁾ Ez csak 1830-ban Lissabonban jelent meg a *Collecção de Noticias para a historia geografica das nações ultramarinas* című gyűjtemény IV. kötetében. ²⁾ *De Moluccis insulis itemque aliis pluris mirandis, quae novissima Castellorum navigatio Sereniss. Imperatoris Caroli V. auspicio suscepta nuper invenit: Maximiliani Transylvani ad Reverendiss. Cardinalem Saltzburgensem epistola lecta perquam jucunda. Coloniae, in aedibus Eucharii Cervicorni. Anno virgineae partus 1523. mense Januario.* *Wieser* szerint (Magelhães-Strasse, 108.) ez az editio princeps. Egy példánya a bécsi cs. udv. könyvtáré. Második kiadása Rómában, Minitius Calvus műhelyében 1523 novemberében s a harmadik ugyanott 1524. februárjában jelent meg. *Brunet* (Manuel du libraire et de l'amateur des livres, III. 1549.) a római tartja editio princepsnek s a kölnt másodíknak (u. o. 1550. l.) Bázeli kiadását, mely *Grynaeus* gyűjteményes munkájában 1537. s 1555. jelent meg, említi *Simler*, *Epitome Biblioth. Gesneri*, 497. l. és *Czvitinger*, *Specimen Hungariae literatae*, 387. A biblioteca Marciana 1881-ben a velencei földrajzi kiállításon a római második (1524. évi) kiadást mutatta be. Első olasz fordítása 1534-ben, majd (év nélkül) 1536-ban Velenczében Pigafetta tudósításával együtt jelent meg (Il viaggio fatto dagli Spagnuoli atorno al mondo); s *Ramusius*nál (*Navigazioni et Viaggi*) 1550. óta többször. Spanyolul, a madridi történeti akadémia kézíratai közül, csak Navarrete nyomatta ki, id. h. IV. 249. Latin szövegét egyes gyűjteményes munkák gyakran közölték. Így *Grynaeus* (l. fenn) és *Joannes Boemus* könyveiben (*Omnium gentium mores, leges et ritus*; Antwerpen 1542.) — ³⁾ Közli *Wieser*, id. h. 118—122. ⁴⁾ Schönernek épen ez a 3. térképe vészett el, míg a többi hármat ismerjük. De az 1533-i térkép alkalmasint csak második kiadása az 1523. évinek. ⁵⁾ *Rudimentorum Cosmographiae libri duo*. Krakó, 1534. Egyetlen ismert példánya a berlini udv. könyvtárban, honnan én is használtam. A térkép a P. Apianusféle *Typus orbis universalis* 1520. évi kiadásából van kölcsönözve.

rezhette meg: magyarországi könyvíró akkor sem igen volt abban a helyzetben, hogy mindig új és eredeti illusztrációkkal lássa el a könyvét. 1546. évi térképén azonban ¹⁾ már akadálytalanul követ-hetjük a M. Transylvanus által leírt irányt.

Mercator, kinek atlasait 1538. óta szélkében használták hazánkban is, M. Transylvanust Magelhaens útjának legjelesebb ösmertetői, Levin Apollon, Petrus Martyr és Maffei mellett említi: ²⁾ *Székelly* István pedig, az első magyar világrónika írója (1559), ki röviden ír Amerika fölfedezéséről, bővebben csak azért emlékezik meg Magelhaens útjáról, mert egy földijének könyvéből értesült róla. „Magelhaens — írja 1518-ról ³⁾ — új föld keresni indult Portugalliából és nagy sok nap után juta Indiába, a Calechutit nevű országba. Onnat indula a moluckákhoz, de míg oda juta, addig elvesze hab miatt egy szigetbe. De mindezáltal a több hispanosok elmenének a moluckákhoz, kik nagy messze Indiának túlján lakoznak be a nagy tengerbe, kik emez öt szigetekbe lakoznak: Tarantéba, Mathilba, Theodoriba, Mareba és Matienba.“ Azután felsorolja a szigeteken található „drága szerszámoknak nemeit,“ — úgy, a hogy Maximilianus Transylvanusnál találta.

Transylvanus nevét ez a rövid füzet tette ösmertetéssé. Azután sokáig hallgat róla a krónika. Egy negyed század múlva találkozunk vele ismét, midőn 1548-ban a Spanyolországból Németalföldre vonuló Fülöp herceg tiszteletére Kölnben rendezett fényes ünnepeken ő is ott volt V. Károly s az ifjú herceg kíséretében; s ott volt Antwerpenben is, midőn V. Károly és Fülöp olyan nagy fénynyel vonult be oda. Személyesen ösmerte De Vriendt Ferenczet (1520—1570.), ki arra az alkalomra a diadalkaput festette; Vriendt Jánost, ki verseket írogatott; s Kornéliust, ki az antwerpeni városházát építette. Ezt a kitűnő családot ő maga is versekben magasztalta. Jelen volt 1551-ben akkor is, mikor a harmadfél esztendővel azelőtt szabadságaitól megfosztott Konstanz városát ismét látogatásával vigasztalta meg a császár.

Ekkor már elmúlt 60 éves; de nem vesztette el lelkének fia-

¹⁾ *Honter*, Rudimenta. Tiguri, 1552. a 3. A budapesti egyet. könyvtaré.

²⁾ Atlas sive cosmographicae meditationes. (1609. évi francia kiadás), 712. l.

³⁾ *Chronica* ez vilagnac yeles dolgairol (Krakó, 1559.), 226—7. levél.

talságát. A próza-íróból költő lett. Csak két verse maradt ugyan reánk, két latin distichon; de ezekből is következtethetünk a vénülő udvari ember jellemére. Nem érdeklik többé a nagy események, melyekről egykoron ő adott hírt a világnak. Érdeklí az irodalom s halhatatlannak tartja a költőt, ha magának nem mer is jósolni ilyen halhatatlanságot. A leányokkal szemben a gondos atya szerepét veszi föl s bölcsen óvja őket a szerelem könnyelműségeitől. Jellemzi a kort, az író s az akkori városi életet az a frivolság, melylyel a szerelemről szól. Verse ebben a részben valóságos adalék s nem utolsó bizonyosság a kor erkölcsstelensége mellett. Az a ledérség ez, a melynek — a renaissance századában — oly nagy kedve telik a művészetben; ugyanaz, a mely nem tudja velünk éreztetni a tiszta művésziest, a mikor Makart vásznán lefestve látjuk V. Károlynak Antwerpenbe való bevonulását.

A hogy a képen valóságos modern mythologiai jelenet kápráztatja szemeinket, úgy eleveníti meg előttünk Transylvanus is az Olympust, mikor a konstanzi leányokhoz ír. Izlése fejletlen, verselése azonban gyakorlatra mutat. ¹⁾

Fennmaradt két versét, hogy könnyebben megismerhessük a költőt és a kort, gyarló fordításomban közlöm:

I.

A konstanzi lányokhoz a császári konvent alkalmából.

Lánysreg, a mely kérkedel és büszkélkedel avval,
 Hogy mindenki eped a te szerelmed után, —
 Városotokba, leányok, imént deli úrficsapat jött
 S mindenikötöknek vágya a csók, ölelés.
 Csók, ölelés. De midőn azután megnőttök erősen
 S többé el se lehet rejteni titkotokat:
 Akkor elillan a gömbölyűség okozója, a hűtlen,
 S özvegyi ágyában sír valamennyi leány,
 Memphisi ifjúnő ²⁾ csörgője után eped ő csak
 S *Lucina* istennőt ³⁾ kéri segélyre nagyon.

¹⁾ Delitiae c. Poetarum Belgicorum, huius superiorisque aevi illustrium. Quarta pars. Collectore Ranutio Ghero. (Frankfurt, 1614. — 16. r., 578 lap. A bécsi udv. könyvtár példánya. — Transylvanusnak 2 versét közli a 440—453. lapon) A kötetben kivüle még 25 poeta van képviselve.

²⁾ Isis. — ³⁾ Juno. Mindketten a szülés segítői.

Hát sose félj ettől, ha okos vagy, cyprusi népség ¹⁾;
 Mert így jár a leány, ha idegent szeretett.
 Hogy költői hazugságnak ne hihesd a beszédem.
 Óseidet szintén példa gyanánt veheted.
 Óvatosan jó volna okólni a régi meséken,
 Mert okos, a kit a más nagy baja jóra tanít;
 És remegésre csak úgy tanítod meg a bátor oroszlánt,
 Hogyha előtte vered a nyomorúlt ebeket.
 Messze kerüld a veszélyt, ha nem ismered. Oh, hisz' a lány nem
 Tudja, a kérője — ha idegen — ki lehet.
 Szép *Jason*t befogadta magához *Hypsipylé* ²⁾; ám
 Elsorvadt szomorún, mert a szerelme kihűlt.
 És idegenbe hagyá a barátnéját ³⁾ *Theseus*; de
 Épen a hűtlenség szebb napokat hozza rá. ⁴⁾
*Aison*nak fia ⁵⁾ is megcsalta a phásisi lányt ⁶⁾, kit
 Anyja tanított, mint győzzön a férfiakon.
 Hej, hogy sírt, zokogott, mikor elvált tőle ⁷⁾ *Ulysses*
 S hány istennőnek adta elő panaszát.
Sappho, a ki *Phaon*ja szerelmi tüzében szinte elégett,
 A leükádi vizek mélyibe dobta magát.
 — Ámde minek szólnék egyesekről? — Nincs egy ezer közt,
 Kit csélschap jövevény törbe nem ejt mihamar.
 Vagy tán azt hiszed, a szerető hívebb mainapság,
 Mert hisz' az erkölcsben változik a nagy idő?
 A könnyelműek ennyi bolondságába ne bízunk,
 Mert sohasem biztos a jövevény-szerelem.
 Harmadfél esztendeje sincs, hogy *Köln* illetén nagy
 Ünneppel fogadott több fejedelmi személyt. ⁸⁾
 Akkor a császár és *Fülöp*, édes gyermeke, járt ott
 S a diadalmas atya benne lelé örömét;
 És ott voltak a német urak valamennyien; ottan
 Voltak a szép daliák s rajtuk a szem megakadt.
 Mennyi csalódott lányra akadtam! Mennyire, a ki
 Súlyos bánattal mondta el a panaszát!
 És a szerelmesek annyi baján könyörülve, leányok,
 Intelek és óvlak lantomon én titeket!
 Mert hisz' a költőnek természete már a szelídség;
 Szíve nemes, gyöngéd, ártani nem tud; azért
 Gyöngye leányoknak mindig használni szeretne,

¹⁾ A cyprusi Vénusnak alávetett nép. (Turba subdita Cypri) — ²⁾ *Thoa*s lemnoszi király leánya, kivel Jason az Argonauták útjában ismerkedett meg. Fiuk *Euneos*. — ³⁾ *Ariadnét*. — ⁴⁾ *Dyonisos* isten kedvese lett. — ⁵⁾ *Jason*, *Aison* jolkosi király fia. — ⁶⁾ *Medeát*. — ⁷⁾ *Kalypso* neve kimaradt. — ⁸⁾ 1548.

Hogyha a férfi után száll tova a sohajuk . . .
 Megtanit, *Aon*nak fiaiat hogyan ismeritek meg
 S a szerelemben mint lesz hü a férfisereg.
 Hajtsatok, oh ti, tüzes lánykák, okainkra, hogy ekként
 Rajtatok Amor olyan nagy diadalt ne vegyen.
 Szőke hajúaktól ne vakúljatok el, noha tetszik
 És elbájol a szép, szőke hajú fiatal.
 Szőke hajú volt *Páris*, azért tetszett *Helenának*
 És odahagyta honát, — számkivetésbe futott.
 El ne ragadjanak úri arany aranynyaklánczok; avagy ha
 Drága selyemruha van a bejövő csapaton.
*Aeneas*nak a büszke ruházata phryg divatú volt
 És ragyogó jaspis díszesítette kezét.
 Láttá *Didó*; és látta a bronzkardot derekán: és
 A szerelem mindjárt lopva bevette szívét.
 Csillagnál ragyogóbb fénytől se vakúljatok el; csak
 A szemetektől gyúl lángra igaz szerelem.
Pyramus, a mint látta, szerette a *Thisbe* személyét
 És ez okozta dühét s hogy meg is ölte magát¹⁾
 Phryg *Anchises* után epedett *Vénus*, kinek oly szép.
 Oly gyönyörűen szép, isteni termete volt.
 S bárha fehér a férfi bőre, miként elefántcsont,
 Asszony, a tisztafehér férfiakat ne szeresd!
Salmacus arcát nézve, keserves cyprusid íze,
 Mert úgy fényle egész teste, akárcsak a hó.
 Áradozó szavak és bókok se' valók figyelemre;
 Czifra beszéd sokszor győzte le már a leányt.
 Istennőkre veté szemeit formátlan *Ulysses*
 És csevegő ajkkal győzte le mindegyiket.
 Mézként csörgedező versek se ragadjanak el; hisz'
 Olykor a csacska beszéd gyermeke a szerelem.
Orpheus a pokol árnyait is megigézte dalával
 S lábaihoz gyűjté a fenevad-sereget.
 Mért is bűvöli úgy el a bók a gyöngé leányt? Mert
 Édes szókkal kell csalni az édeseket . . .
 Intlek, a csalfa levél se csavarja el a fejedet; sőt
 — Hogyha okos vagy — még kézbe se vedd sorait.
 Hogy' megcsalja *Cydippe* szívét a levél, mi' elolvas
 Szűzi *Diánának* temploma szent fala közt!
 Régi nagy ősök híre se csaljon benneteket meg
 És a családfának hosszu, nagy ágazata.

1) Szüleik ellenségeskedése miatt a szerelmesek csak éjjel találkozhattak. Egyszer oroszlán tört rájuk; Pyramus azt hitte, szétszaggatta *Thisbét*, — s öngyilkos lett. —

Lám, *Jupitert* is azért szereték meg a lányok azonnal,
Mert az egész földön leghiresebb vala ő.
Balga törekvés az, hogy a férj gazdag legyen. Oh, sok
Lányka csalódott e vágya miatt keserűn!
Scylla lelopta az apja bibor süvegét, hogy ez által
Jó, kitűnő férjet szerzeni módja legyen.
Ámde a vállalatát szomorú jutalom koszoruzta
S a levegőt a halál gyászmadara szeli át . . .
Oh, ne epedjete a *Vénus* kéjes gyönyörére
És a vak istennek csúf örömére! . . . Mivel
A mit kértek, akartok: a kék órája rövid csak.
Füstbe megy óhajatok és keserű lesz a méz.
Úgy hiszem, a mi először jólesik a szerelemben,
Mentülelőbb keserű lesz a gyönyör, a meg kék.
A ki epedve szeret, szomorúan fog lefeküdni
És nem vágyakozik férfiu csókja után.
S még hozzá tehetem: ha a pajkos lány elesett, a
Könnyűvérü lovag könnyeden elveti őt.
. . . Ezt írtam ti-irántatok érzett nagy szeretettel;
Többet mondani tilt *Vénus*, ez a hatalom.
A mit mondtam, azért sok lány haragudhatik én-rám,
Míg a csalódott lány tiszteli verseimet!

II.

**Vriendt Ker. Jánoshoz, a Vriendt-család „Bonis Avibus”
jelmondatú címéről.**

Jelszavadat jól választotta meg, a ki megírta;
Elméssen s ügyesen szól a te *symbolumod*;
Szent igaz, a költő olyan épen, mint a madárka:
Édesen énekel ez, édesen énekel az.
Zöld a mező, szelid a táj, a hová szállni szeretnek;
Költőt és madarat tolla emel egekig.
Zöld erdőnek örül a madár, pázsitnak a költő;
Tiszta patakforrást élvez ez, élvez amaz.
Morzsa elég a madárnak, a költőnek meg az „egy tál”.
Ez fészkébe' pihen, míg az a könyvei közt.
Mindegyikök költ és ápolja szerelme szülőttét;
Fölnevelik s azután már az övék a világ.
Bár mindenben egyeznek, az egyben még se' hasonlók:
Mert a madár meghal, míg a poéta soha!
Hamvaiból csak a nap szentelt madarára ¹⁾ derül új

¹⁾ A Phönixre.

Élet; a dalnokkal ritka, hogy ez megesik.
Égi szerencse kísérjen, drága *Vriendtem*, a földön.
Óh, te nemes Phönix, égi szerencse veled!

Im, ez az a költő, kit jelesebb humanistáik közé számítanak a belgák s kit -- lakóhelyéről — brüsselinek mondanak.

Voltakép nem volt sem az övék, sem a miénk, hanem egyszerűen az V. Károly dynastiájáé. A császárral járt-kelt Németországban, Németalföldön, Spanyolországban; kozmopolita, mint a humanisták egyaránt. Nincs nyoma, hogy túlélte volna császáriját; de majdnem túlélte a humanismust, mely a nemzeti irodalmaknak adott helyet.

De hacsak gyermekségében s neve szerént volt is a miénk, ha a külföldön nem ragaszkodott is úgy hozzánk, mint (épen Belgiumban való udvari életében) Oláh Miklós, — történetünk s külön irodalomtörténetünk teljességéhez tartozik mégis, hogy közönnyel ne haladjunk el a neve mellett. S annyival kevésbbé, mert életének mégis volt némi hatása, kivált földrajzi ismereteink bővülésére.

MÁRKI SÁNDOR.